

Arcibiskup/biskup

Moc jurisdikční (potestas iurisdictionis)

Zákonodárná moc: provinciální, diecézní a
synodální statuta

Církevní právo obecné a partikulární

Církevní právo obecné = normy vyplývající z Bible a spisů církevních otců, nařízení koncilů a **papežů**, platné pro celou latinskou církev.

Do vrcholného středověku chybí spolehlivý svod těchto norem.

Tzv. předgraciánské sbírky:

- PSEUDOISIDORSKÉ DEKRETÁLY: vznik na konci 9. století, převážná část norem = falza normativních pramenů z předchozích staletí
- DECRETORUM LIBRI XX Burcharda z Wormsu: 1008-1012, zejména nařízení koncilů a papežů, penitenciární příručky, přehledná struktura
- COLLECTIO TRIPARTITA Ivona ze Chartres: konec 11. století, zčásti závislé na Pseudoisidorských dekretálech, zčásti však obsahuje jinde nedoložené patristické texty, pouze třetí část (tzv. Decretum) je bezpečně dílem Ivona

Církevní právo obecné a partikulární

První komplexní svod kanonického práva sestavil kamaldulský mnich **Gratianus**, působící jako profesor na bolognské univerzitě

- tzv. **DECRETUM GRATIANI**: kol. 1140.

Na tuto sbírku navázaly již oficiální církevní zákoníky, sestavené na popud papežů a jimi oficiálně publikované:

- **DECRETALES GREGORII IX** (též Liber extra [rozuměj - extra Decretum Gratiani]; vznik 1234; zkracováno X)
- **LIBER SEXTUS BONIFACII** (název naráží na to, že Liber extra měl pět knih – toto vlastně šestá kniha; 1298; zkracováno VI)
- **CLEMENTINAE** (vznik 1314; zkracováno Clem.)
- **EXTRAVAGANTES JOHANNIS XXII.** (zkracováno Extrav.Joh.XXII)
- **EXTRAVAGANTES COMMUNES** (zkracováno Extrav.comm.)

Církevní právo obecné a partikulární; synody

Zatímco svody církevního práva a oficiální papežské zákoníky obsahují kanonické právo obecné, platné pro celou latinskou církev, existují v jednotlivých provinciích a diecézích specifické **partikulární církevní normy**. Tyto nesmí být v rozporu s obecným kanonickým právem, mohou je však v určitých oblastech doplňovat či rozvíjet.

Typické partikulární normy = tzv. **provinciální** resp. **diecézní statuta**, vyhlášená metropolitou resp. biskupem, nejčastěji na provinciální resp. diecézní synodě (pak hovoříme obvykle o **synodálních statutech**).

Synoda = shromáždění kleriků provincie/diecéze svolaná místním metropolitou/biskupem, příp. jeho zátupcem, slouží k projednání aktuálních otázek církevního života. Častým výstupem synody = právě statuta; synody však měly širší význam.

Dvojí funkce synodálních statut jako partikulárních kanonických norem

- na jedné straně **statuta obsahují různá místně specifická ustanovení**, která v papežských zákonících (logicky) nejsou upravena: zákazy specifických pohanských rituálů a pověr, zákazy poutí k církví neuznaným „poutním místům“, reakce na různé místní projevy náboženského nonkonformismu a hereze, úprava místních církevně-správních struktur a mechanismů (obecné církevní právo respektovalo tradiční odlišnosti jednotlivých diecézí),
- na druhé straně **statuta „publikují“ vybrané zásady obecného kanonického práva** – jednak to nejpodstatnější z něj pro běžné potřeby kléru, jednak to, co bylo právě místně aktuální

Potíže při využívání synodálních statut v historickém bádání

- norma vs. skutečnost: statuta nemůžeme považovat za obraz života středověké církve a společnosti, prosazování některých kanonickoprávních norem trvalo desetiletí až staletí, statuta spíše svědčí o snaze církve prosadit principy, které (zatím) ve společnosti neplatily (viz např. uzavírání sňatku před církví – *in facie ecclesiae*, ale také problematiku božích soudů/ordálů atp.)
- na druhou stranu nelze postupovat automaticky a z častého opakování některé normy ve statutech vyvozovat, že se v dané diecézi jednalo o obzvlášť palčivou otázku. Při vzniku statut se totiž často opisovalo ze statut předchozích, čímž se stále znovu se opakovala některá ustanovení, patřící k základním kanonickoprávním principům, aniž by zrovna měla v dané diecézi nějaký zvláštní význam...

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- pražští biskupové před poslední čtvrtinou 13. století synody zřejmě nekonali
- účast pražských biskupů a dalších zástupců diecéze na mohučských provinciálních synodách v Mohuči, Fritzlaru, Aschaffenburgu...
- platnost mohučských provinciálních statut v Praze i Olomouci
- specialita: 1244 **vizitační statuta** mohučského arcibiskupa Siegfrieda III. z Eppsteinu pro pražskou diecézi (zvl. statuta, která vydává metropolita při příležitosti kanonické **vizitace** jedné ze svých sufragánních diecézí)

Mohučská katedrála – do 1344 metropolitní chrám pro celé české země

Náhrobek Siegfrieda III. z Eppsteinu (+1249)
= nejstarší náhrobek v katedrále) ->
Východní chór mohučské katedrály

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- počátky synod v Praze zřejmě až za episkopátu Tobiáše z Bechyně (1278-1296), kdy máme o nich první doklady
- Zdeňka Hledíková kladla do souvislosti s počátky zemského sněmu v době interregna po smrti Přemysla Otakara II.: když se šlechta začala samosprávně seskupovat na stavovském principu, napodobilo ji i duchovenstvo; iniciátor, biskup Tobiáš, byl také klíčovou postavou šlechtického samosprávného hnutí (je otázkou, zda tato souvislost není náhodná; v Olomouci byly počátky synod o pár desetiletí staršího data a nijak nesouvisely se sdružováním šlechty)

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- k Tobiášovým synodám se vztahuje několik zmínek v jeho formulářové sbírce: biskup odkazuje na synodální zákaz přeměny kostelů na tvrze a na zákaz sloužení mší na přenosných oltářích
- kromě těchto zmínek se v opise dochovalo i jedno synodální nařízení (o přeložení svátku Zvěstování P. Marie, 25. 3., pokud připadne na některý den velikonočního Tridua)

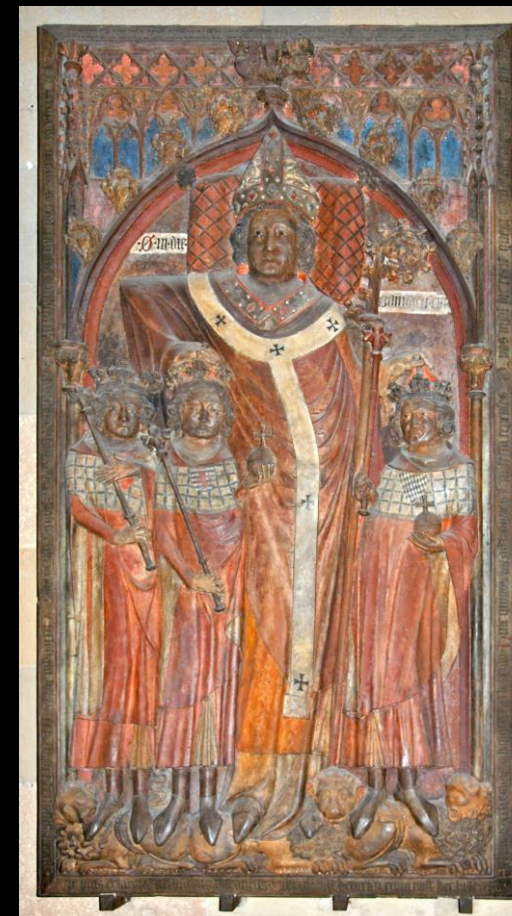
Vyobrazení biskupa Tobiáše v kostele sv. Bartoloměje v Kyjích (Praha) ->

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- po smrti biskupa Tobiáše nemáme o synodách v Praze zprávy, teprve 1308 synodu uskutečnil biskup Jan IV. z Dražic (1301-1343), a to z podnětu mohučského arcibiskupa Petra z Aspeltu (1306-1320)
- na této synodě Jan z Dražic vydal statuta, která jsou prvními dochovanými synodálními statuty pražské diecéze; v závěrečném ustanovení se pražský biskup odvolává i na autoritu mohučského arcibiskupa

Náhrobek Petra z Aspeltu v mohučské katedrále ->

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- 1312: další synoda po návratu Jana z Dražic z viennského koncilu (1311/12): zřetelná snaha biskupa prosadit reformní myšlenky koncilu v Čechách, proto na synodu pozván i král a šlechta
- 1318-1329: v důsledku sporu s dominikány ohledně postupu vůči náboženskému hnutí beghardů (= polořeholní komunity na pomezí hereze) byl biskup pohnán před papežský soud do Avignonu a na 11 let suspendován z úřadu (= dočasná sedisvakance => mj. další přerušení synodální aktivity
- 1329: návrat starého biskupa z Avignonu; ještě 14 let aktivně v čele diecéze!

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

- ještě za Jana z Dražic nabyly synody pražské diecéze některé typické rysy:
= setkání biskupa s opaty, arcijáhny, venkovskými děkany a jednotlivci z řad farářů
- místem konání pražská katedrála sv. Víta
- biskup zahajuje synodu kázáním či exhortací, poté formuluje jednotlivé příkazy, následně arcijáhen přečte předem připravený text statut (statuta nereflektují jednání na synodě, nejde o výsledek synody!)
- v závěru Janova episkopátu se v Praze zřejmě prosadila pravidelná frekvence v konání synod: jarní generální synoda na svátek sv. Víta, kde měl být teoreticky veškerý klérus (v praxi alespoň část farářů), a podzimní malá synoda, kde pouze venkovští děkani; zdaleka ne vždy publikována statuta

Synody a statuta v pražské diecézi před 1344

Erb Jana IV. z Dražic, který byl vytažen z Labe při stavbě nového mostu v Roudnici nad Labem – pozůstatek původního kamenného mostu postaveného Janem z Dražic

Synody a statuta v pražské diecézi za Arnošta z Pardubic (1343/1344-1364)

- první synoda Arnošta z Pardubic ještě v jeho biskupském období
1343: dochovaná statuta ještě plně odpovídají biskupské době
 - jako pražský arcibiskup Arnošt vydal 1349 PROVINCIÁLNÍ STATUTA
- = přelomový dokument v dějinách synodálních statut v pražské diecézi

Busta Arnošta z Pardubic v katedrále sv. Víta

Provinciální statuta Arnošta z Pardubic 1349

- dost rozsáhlá **kodifikace kanonického práva** pro celou pražskou provincii, včetně sufragánních diecézí olomoucké i nově zřízené litomyšlské
- charakter zákoníku, systematický výklad
- návaznost na provinciální statuta Petra z Aspeltu 1310, která měla také kodifikační charakter (z 86 článků Arnoštových statut pouze 11 nebylo v mohučských statutech vůbec obsaženo; dalších 8 má v mohučských statutech stejný název, ale jiný obsah); Arnoštova statuta formulována stručněji, ale přesněji, mnohdy doslovně citují sbírky papežských dekretálů)

Statuta Arnošta z Pardubic po roce 1349

- již 1353: publikována statuta, nazývaná *Statuta brevia* (Kratší statuta); jde o stručný výtah z provinciálních statut 1349; cílem je umožnit chudým klerikům pořídit si alespoň statuta brevia; z 86 článků vybráno pouze 10 a i ty zkráceny
- 1355: publikován ještě stručnější výtah, nazývaný Statutum provinciale minus; pouze 5 článků z provinciálních statut 1349
- 1361: ještě stručnější statuta, pouze 3 články z provinciálních statut
- ze všech Arnoštových synod se dochovala pouze tato statuta, která navíc silně závislá na těch provinciálních; otázkou je, jak často Arnošt synody skutečně konal; 1349 sám předepsal půlroční frekvenci

Synody a statuta v pražské diecézi za nástupců Arnošta z Pradubic

- nyní se již plně prosadila půlroční frekvence, jarní velká synoda na sv. Víta (15. 6.), podzimní malá synoda na sv. Lukáše (18. 10.)
- patrně se konají i v nepřítomnosti biskupa, který případně zmocňoval svého generálního vikáře vedením synody
- počet konaných, doložených synod je však stále vyšší než počet dochovaných statut:
- část textů statut se každopádně ztratila; v některých dochovaných statutech jsou odkazy na jiná, která se nepodařilo nalézt či identifikovat
- na některých synodách však evidentně statuta nebyla publikována, anebo byla jen publikována starší statuta

Synody a statuta v pražské diecézi za nástupců Arnošta z Pradubic – rukopisné dochování

- problém při rekonstrukci statut: způsob jejich dochování
- zpravidla dochovány v rukopisech, pořizovaných děkany, faráři či různými institucemi pro jejich potřebu; v těchto rukopisech jedna statuta za druhými často bez nadpisů, bez datace nebo s chybnou datací, někdy jen vybraná ustanovení... -> obsáhlé kodexy statut, ve kterých se kupí (řetězí) jednotlivá synodální ustanovení, aniž je dokážeme jednoznačně zařadit: takovým rukopisům říkáme řetězce (*catenae*) dle onoho řetězení textů (nezaměnit s termínem *codices catenati*!)
- výjimečně dochovány oficiální ověřené opisy statut či jejich částí vydané arcibiskupskou kanceláří

Synody a statuta v pražské diecézi za nástupců Arnošta z Pradubic – stručná charakteristika

- asi již jen jedna provinciální synoda po Arnoštovi: za Jana z Jenštejna v dubnu 1381; v provinciálních statutech článek věnovaný papežskému schismatu, exkomunikace kardinála Roberta Ženevského, který byl 1378 zvolen vzdoropapežem Klimentem VII.
- to již dokladem aktualizace synodálních statut, v nichž později obsaženy články o exkomunikaci stoupenců avignonského papeže, pak v reakci na spory Jenštejna s králem a jeho úředníky ustanovení o svobodě církve a nedotknutelnosti církevního majetku, dále reakce na první projevy reformního hnutí, např. povolení laického přijímání jednou do měsíce na popud Matěje z Janova, brzy na to řešení některých Matějových bludů
- v desetiletí před husitskou revolucí zcela dominuje reakce na učení Johna Wycliffa a Jana Husa

Jan z Jenštejna (1379-1396, +1400): busta v trifóriu katedrály sv. Víta a náhrobek v basilice S. Prassede v Římě

Synody a statuta v předhusitské olomoucké diecézi - počátky

- v minulosti mylné úvahy o synodách biskupa Jindřicha Zdíka; založeno na opisu předgraciánské sbírky *Collectiones Burchardi XIII librorum*. Její 5. kniha = *De synodo celebranda et vocatione episcoporum ad synodum*, to však neznamena, že Zdík skutečně synody konal
- skutečné počátky synod v Olomouci: za episkopátu Konráda z Friedberka (1241-1247), a pak především Bruna ze Schauenburku (1245/47-1281)
- 1243: Konrád konal zřejmě první olomouckou synodu v Pustiměři (v datační formuli jedné Konrádovy listiny se uvádí, že byla vydána v Pustiměři na diecézní synodě)

Zbytky rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři z 11. století (rozebrána až po roce 1821)

Synody a statuta v předhusitské olomoucké diecézi – biskup Bruno ze Schauenburku

- i o Brunových synodách máme jen nepřímé zmínky z datačních formulí listin; synod se však za tohoto reformního biskupa konala celá řada
- po vysvěcení kostela sv. Mořice v Kroměříži (ca. 1260) se synody konaly obvykle zde, a to na sv. Mořice 22. září a následující dny; je možné, že každoročně
- protože zmínky o synodách vesměs v soudních listinách, je možné, že šlo primárně o synodní soudy, tzv. sendy
- Pavel Krafl hovoří za Konráda i Bruna o tzv. protosynodách
- 1282: dochovala se první statuta od Brunova nástupce Dětricha; v nich je však zmínka o (již nedochovaných!) statutech biskupa Bruna

Kapitulní kostel sv. Mořice v Kroměříži: fundace biskupa Bruna,
místo konání jeho synod

Synody a statuta v předhusitské olomoucké diecézi ve 14. století

- klasické synody se na Moravě prosadily teprve ve 14. století
- na rozdíl od doby Brunovy a od vývoje v pražské diecézi se však prosadilo spíše mimořádné konání synod
- ze statut biskupa Konráda víme o synodě a statutech biskupa Petra II. z Pontecorva (1311-1316), která měla (mj.) obsahovat ustanovení proti arcijáhnům, kryjícím faráře „konkubináře“, tj. žijící ve svazku se ženami
- hypotéza Pavla Krafla: statuta biskupa Petra mohla navazovat na provinciální statuta Petra z Aspeltu (1310), což ale nelze doložit

Synody a statuta v předhusitské olomoucké diecézi ve 14. století

- 1318: synoda a statuta biskupa Konráda, vydaná na synodě v Kroměříži po svátku sv. Mořice (= ohlas brunovské tradice); dochovala se statuta
- 1349: synoda a statuta biskupa Jana Volka, patrně ještě před provinciálními statuty Arnošta z Pardubic, protože o těchto (dosud) ani zmínka
- 21. května 1380: kroměřížská synoda a statuta Jana ze Středy; podobně jako v Praze aktualizace; zde reakce na konflikt markraběte Jošta s olomouckou kapitulou i biskupem ohledně vybírání zemské berně

Synody a statuta v předhusitské olomoucké diecézi na počátku 15. století

- údajná statuta biskupa Jana (Mráze) z roku 1400 = omyl historiků; ve skutečnosti špatně datovaná statuta 1349
- 1413: synoda a statuta administrátora olomouckého biskupství, antiochijského patriarchy Václava Králíka z Buřenic: reakce na šíření husitství (zejména problém tzv. potulných kleriků)
- 1419: poslední diecézní statuta před husitskou revolucí; oficiál biskupa Jana Železného
- frekvence konání synod v Olomouci: přibližně 1x za 30 let

Synodální statuta z českých zemí: edice a literatura

Jaroslav V. POLC – Zdeňka HLEDÍKOVÁ (ed.), *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002.

Pavel KRAFL (ed.), *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003; druhé doplněné vydání Praha 2014.

Jaroslav V. POLC, *Kapitoly z církevního života Čech podle církevního zákonodárství*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*, ed. Zd. Hledíková – J. V. Polc, Praha 1994, s. 30–57.